

Människor mellan raderna

Ett samarbete mellan
Norrköpings Stadsbibliotek
Öppenvården Gränden

Rapport 2011

NORRKÖPINGS STADSBIBLIOTEK

→ www.norrkoping.se

NORRKÖPING

Människor mellan raderna: Ett nytt verktyg inom missbruksvården?

Människor mellan raderna är ett pågående projekt som startade 2011 som ett samarbete mellan Norrköpings stadsbibliotek och Öppenvården Gränden.

Ett nyskapande samarbete

I början av 2011 samlades representanter från Norrköpings stadsbibliotek och Öppenvården Gränden (dåvarande Spiran). Norrköpings stadsbibliotek har på grund av sin centrala placering i stadskärnan ofta fungerat som en samlingsplats för människor med missbruksproblematik. Eftersom detta inte är ett önskvärt scenario från bibliotekets eller öppenvårdens sida diskuterades olika lösningar på problematiken. En självklarhet redan från början var att utveckla ett samarbete mellan de två olika kommunala verksamheterna men vilken form skulle detta samarbete ta?

Norrköpings stadsbibliotek arbetar aktivt med litteraturfrämjande metoder och har en verksamhet som grundar sig i att litteratur, oavsett i vilken form den än förmedlas, kan hjälpa till att förändra människor vardag. Öppenvården Gränden arbetar utifrån socialpedagogiska metoder som bygger på att individen ska ges möjlighet att reflektera över sin situation och därmed ges verktyg att känna att han eller hon har möjlighet att förändra sitt tankemönster.

De involverade parterna från Norrköpings stadsbibliotek och Öppenvården Gränden ville kombinera dessa olika arbetssätt och kompetenser och utifrån mycket givande möten utformades *Människor mellan raderna* : en läsecirkel som vänder sig till vuxna människor med missbruksproblem.

Självläkning : ett av målen

Syftet med verksamheten är att stimulera deltagarnas läslust samt förmågan att formulera sina tankar och känslor som en del av deras självläkande arbete. *Människor mellan raderna* utgår från Aidan Chambers arbete samt den näraliggande biblioterapins arbete om hur ett strukturerat boksamtal påverkar människorna ur ett terapeutiskt syfte.¹ Det strukturerade boksamtalet syftar till att påbörja en utveckling som kan leda till nya perspektiv och insikter för individerna. Självläkning är en form av terapeutiskt tillvägagångssätt som är väldigt stark hos missbrukare som målgrupp.² Målet med *Människor mellan raderna* är att läsningen samt det näraliggande samtalet skall bidra till att en självläkande process förstärks hos deltagarna. Läsecirkeln använder sig av metoden Motiverande Samtal, hädanefter MI³, som är en evidensbaserad metod som används i behandlingsassistenternas arbete. Syftet med MI

¹ Chambers, Aidan, *Böcker inom oss: om boksamtal*, Norstedt, Stockholm, 1994

² Blomqvist, Jan, *Inte bara behandling – vägar ut ur alkoholmissbruket*, Bokförläget Bjurner och Bruno AB i samarbete med Stockholms FOU-enhet, 1999 samt Blomqvist, Jan, *Att sluta med narkotika – med och utan behandling*, FOU-enheten i Stockholm, 2002

³ *Motivational Interviewing* är det engelska begreppet som används för Motiverande Samtal. Även i Sverige förkortas arbetsmetoden till MI.

är att arbeta med individernas autonomi och självbild genom positiva och förstärkande samtal.⁴

Genom *Människor mellan raderna* vill Norrköpings stadsbibliotek och Öppenvården Gränden samarbeta för att skapa någonting positivt för den aktuella målgruppen. Förhoppningen är att samarbetet kommer att leda till en mer positiv syn på biblioteket och att deltagandet innebär en känsla av sammanhang: att alla är välkomna att ta del av bibliotekets resurser. Missbrukare är en grupp som stängs ute från den kulturella gemenskapen av olika anledningar såsom att man själv undviker kulturella aktiviteter på grund av sitt missbruk, att man känner sig obekvämt på kulturinstitutioner som bibliotek, museum och att man på grund av sin okunskap om dessa verksamheter känner sig olustig i situationen. *Människor mellan raderna* vill förändra detta genom att aktivt arbeta med litteratur och boksamtal för att genom detta stärka den kulturella delaktigheten.

I *Människor mellan raderna* tar vi tillvara på olika kompetenser för att arbeta kreativt och professionellt utifrån metoderna för ett boksamtal. Bibliotekarien bidrar med kunskap om texters förmåga att ge läsaren nya perspektiv samt urval av litteratur för läsecirkeln syfte. Behandlingsassistenterna är ett stöd för målgruppen och bidrar med sina erfarenheter från MI. Behandlingsassistenterna har dessutom ytterligare en viktig funktion eftersom de har kännedom om deltagarna i läsecirkeln samt att de följer upp dem mellan träffarna. Genom detta får behandlingsassistenterna en unik möjlighet i sitt vardagliga arbete att lära känna deltagarna på ytterligare ett sätt.

Dags att starta!

Ansvarig bibliotekarie var på Öppenvården Gränden vid flertalet tillfällen under sommaren 2011 för att prata om *Människor mellan raderna* med de inskrivna vid öppenvården. Genom att marknadsföra läsecirkeln vid upprepade tillfällen gavs det möjlighet till att träffa de allra flesta individer samt att skapa en inledande kontakt.

Ledare för läsecirkeln har varit en bibliotekarie och två behandlingsassistenter. Under hösten 2011 träffades deltagarna en gång i veckan i 14 veckor för att diskutera sin upplevelse av läsningen. Under denna period läste deltagarna tre självbiografiska böcker.⁵ Syftet med att läsa självbiografiska böcker med missbruk som tema är att ge deltagarna möjlighet att prata om sina egna erfarenheter utifrån någon annans perspektiv. Deltagarna fick själva välja om de ville läsa bok eller lyssna på ljudbok. Fokus för läsecirkeln har aldrig varit i vilken medieform deltagarna tar till sig texten eller om de hunnit läsa klart hela avsnittet utan hur han eller hon resonerar kring texten, läsoplevelsen och övriga deltagarnas upplevelser.

Norrköpings stadsbibliotek och Öppenvården Gränden valde att inte begränsa åldern på deltagarna i *Människor mellan raderna*, utöver att det är vuxna missbrukare som är målgruppen. Det är missbruksproblematiken som är den gemensamma faktorn medan aspekter som åldern och kön inte ses som relevanta utifrån läsecirkeln syfte och mål.

⁴ Barth, Tom & Näsholm, Christina, *Motiverande samtal – MI : att hjälpa en människa till förändring på hennes egna villkor*, Studentlitteratur, Lund, 2006

⁵ Under hösten lästes *Karlstad zoologiska* av Hanna Hellquist, *Svinalängorna* av Susanna Alakoski samt *Mig äger ingen* av Åsa Linderborg

Hur gick det?

Eftersom *Människor mellan raderna* är ett nystartat projekt valde vi att dokumentera och utvärdera projektet på tre olika sätt. Syftet med att använda loggbok, KASAM samt enkät är att få en bred bild av hur de deltagarna upplevde läsecirkeln samt om det hjälpte behandlingsassistenterna i deras vardagliga arbete.

Efter varje tillfälle skrev både bibliotekarie och behandlingsassistenter korta noteringar i en loggbok angående vad som hade tagits upp vid träffen. Syftet med loggboken var dels att notera vilka deltagare som var närvarande vid respektive tillfälle samt att beskriva varje tillfälle med små korta punkter.

Människor mellan raderna dokumenterades även genom KASAM (Känsla Av SAMmanhang) som används inom Öppenvården Grändens verksamhet gentemot målgruppen. KASAM-enkäten tar hänsyn till tre olika aspekter av individernas välmående: hur meningsfullt man upplever sitt liv, hur begriplig man finner tillvaron samt hur man känner att man kan hantera och påverka sin tillvaro. Deltagarna i läsecirkeln besvarade KASAM-enkäten vid läsecirkelns början, avslut samt 10 veckor efter avslut. Resultatet kommer att urskilja individuella samt gruppmissiga skillnader.

Deltagarna samt ansvariga behandlingsassistenter fick dessutom svara på en enkät vid läsecirkelns slut. Enkäten som deltagarna fick svara på fokuserade dels på praktiska aspekter (åsikt om längd på textavsnitt, böcker, m.m) samt hur de upplevde diskussionerna. Behandlingsassistenternas enkät berörde även den praktiska frågor samt om de upplevde att *Människor mellan raderna* hade varit ett bra verktyg i deras vardagliga arbete.

Eftersom *Människor mellan raderna* anses vara relevant dels för biblioteksverksamhet och för socialkontorens verksamhet är det viktigt att erfarenheterna samt resultatet av projektet sprids inom bägge verksamheter.

Cirkelledarnas loggböcker

En gemensam reflektion från oss ansvariga var hur mycket individerna öppnade sig och berättade om sina erfarenheter. Trots att frågor som lyftes av bibliotekarien utgick från litteraturen gick det snabbt över till vad deltagarna själva hade upplevt. Eftersom förhoppningen med projektet var att ge deltagarna ett verktyg att bearbeta och reflektera upplevde vi att *Människor mellan raderna* kändes som en användbar metod att arbeta utifrån.

Det tema som var mest framträdande under höstens läsecirkel var ensamhet. Deltagarna upplevde att de kände sig väldigt ensamma och att det är svårt att komma ifrån situationen de befinner sig i för att de inte har någonting annat att vända sig till. Andra teman som har varit återkommande är deltagarnas reflektioner kring hur de har hamnat där de är idag, hur andra ser på dem, hur de ser på sig själva, om drogen är en belöning eller ett straff samt kampen att ta sig ifrån missbruket.

Deltagarna har aldrig som krav på sig att prata under dessa tillfällen och det har därför varierat bland deltagarna: vissa har aktivt deltagit i samtal vid samtliga tillfällen som

han eller hon har närvarat eller pendlat mellan att vara aktiv deltagande eller aktivt lyssnande.

En annan aspekt att ta hänsyn till är att det förekommer bortfall mellan de olika tillfällena. Det har varit uttalat redan från början mellan ansvarig bibliotekarie och behandlingsassistenter att på grund av målgruppens problematik är det inte rimligt att ha obligatorisk närvaro som krav vid alla tillfällen. Deltagarna har uppmuntrats att komma varje vecka även om de inte har hunnit läsa boken eller om de känner sig splittrade, oroade m.m och har en deltagare inte dykt upp vid ett eller flera tillfällen är han eller hon alltid välkommen igen när det känns rätt. Dock har det aldrig förekommit att någon deltagare medvetet har ignorerat tillfället utan det är yttre omständigheter och faktorer som har gjort att han eller hon inte kunnat medverka.

Loggboken visar också på att både bibliotekarie och behandlingsassistenter reflekterade över att deltagarna i början av *Människor mellan raderna* upplevde att det var för mycket fokus på dem och för lite fokus på litteraturens karaktärer. Eftersom ansvariga hade varit tydliga från början med att läsecirkeln syftade till att prata om egna erfarenheter utifrån litteraturen valde vi att fortsätta arbeta så som det var planerat från början. Vi som var ledare för läsecirkeln upplevde att det var positivt att deltagarnas tvingades att känna och reflektera eftersom vi ville ge dem den möjligheten i ett nytt format. Trots att individerna är vana att arbeta självreflekterande utifrån MI är detta en ny arbetsform för dem.

KASAM : syfte och tolkning

En KASAM-enkät används för att mäta tre värden hos individen, nämligen följande:

M = Detta värde tolkar hur meningsfullt individen upplever sitt liv.

B = Detta värde tolkar hur begriplig individen upplever sin tillvaro.

H = Detta värde tolkar hur hanterbart individen upplever sin möjlighet till påverkan.

Dessa samlade värden ses som förutsättningen för den grundläggande känsla av sammanhang som utgör hur vi människor hanterar de situationer som uppkommer i livet.

Ett genomsnittligt KASAM ligger runt 140 poäng medan en person över 160 poäng ses som en stark KASAM-person och en person under 120 poäng ses som KASAM-svag. En KASAM-stark individ kan utsätta sig för svåra situationer jämfört med vad en KASAM-svag individ kan hantera. Det är viktigt att notera att en person med svagt KASAM inte på något sätt är en sämre individ, däremot är det viktigt att reglera sin ambitionsnivå utifrån sitt KASAM-värde för stunden. Det viktigaste för en KASAM-svag individ är att försöka förenkla sin tillvaro samt att omge sig med personer och situationer som känns bekväma.⁶

Det är viktigt att betona att människor har det svårt någon gång i livet och även om individen vid en svår situation har ett starkt/högt KASAM mår individen dåligt men kan trots detta försöka påverka situationen så gott han eller hon kan.

⁶ För mer information angående KASAM samt tolkning av denna se; Antonovsky, Aaron, *Hälsans mysterium*, Natur och kultur, Stockholm, 1991

KASAM användes som mätinstrument för *Människor mellan raderna*. Genom att använda detta frågeformulär var det möjligt att få ett KASAM-värde på deltagarna den dagen som de startade läsecirkeln samt den dag som läsecirkeln avslutades. Vid användning av KASAM är det viktigt att vara medveten om att deltagarnas svar på frågorna baseras på hur de mår i just det ögonblick som de fyller i frågeformuläret. Av den anledningen är det många olika faktorer som påverkar svaret såsom dagsform samt yttre stimuli, såväl positivt som negativt. Att KASAM användes som mätinstrument är ändå ett försök att kunna tolka om deltagande i läsecirkeln har påverkat deltagarnas självläkning.

Deltagarnas KASAM

Efter att samtliga deltagare fått svara på KASAM-enkäten vid det första och sista tillfället för läsecirkeln summerades deltagarnas svar för att få fram ett medelvärde. Medelvärdet kan därefter redovisas utifrån följande tre aspekter samt en totalsumma:

M = Meningsfullt

B = Begripligt

H = Hanterbarhet

KASAM-värden vid läsecirkelns start

M = 32,8 poäng

B = 36 poäng

H = 42 poäng

Totalsumma = 112,4 poäng

KASAM-värden vid läsecirkelns avslut

M = 31 poäng

B = 39,5 poäng

H = 44 poäng

Totalsumma = 117,5 poäng

En av förhoppningarna med läsecirkeln är att det skulle påverka individerna som deltog. Genom att jämföra KASAM-värdet från start till avslut visar poängen att man har reagerat på individnivå. Som nämnt tidigare är det också viktigt att ta hänsyn till dagsformen, någonting som givetvis också kan påverka hur deltagarna svarar och därmed också poängen.

Deltagarna fick även svara på ytterligare en KASAM-enkät tio veckor efter avslut för att få ännu ett värde att jämföra med:

M = 37 poäng

B = 45 poäng

H = 47 poäng

Totalsumma = 133 poäng

I detta skede går det inte att tolka mer än att *Människor mellan raderna* kan ha påverkat deltagarna. KASAM-värdet har ökat både från det första till andra

svarstillfället samt att det blivit en markant skillnad 10 veckor efter att läsecirkeln avslutades.

Syftet med *Människor mellan raderna* har varit att få en reaktion på individnivå, någonting som KASAM visar att läsecirkeln bidrog till. I samtal med deltagarna är det mesta som lyfts fram kring *Människor mellan raderna* positivt där deltagarna anser att läsecirkeln har ökat deras förståelse för sin egen situation genom att lyssna på andras upplevelser och erfarenheter.

Fortsatt uppföljning med KASAM kommer att göras under våren 2012, med deltagare från den första läsecirkeln 2011 och med nya deltagare i läsecirkeln 2012.

Enkät svar : deltagare

Det var tre enkäter som lämnades in. På grund av detta kan enkät svaren inte tolkas som generella svar på upplevelsen av *Människor mellan raderna* utan snarare som individuella tendenser. De deltagare som besvarade enkäten har närmare 100 % närvaro på de 14 träffar som var under hösten 2011 vilket ändå medför att deras svar känns relevanta för hela läsecirkeln.

Två deltagare ansåg att de nästan hann med att läsa textavsnittet till samtliga tillfällen medan en hann med att läsa textavsnitten utan problem till alla träffar. Angående den avsatta tiden för varje läsecirkeltillfälle upplevde två deltagare att det var alldeles lagom att ses ungefär 1 ½ timme medan en deltagare tyckte att det kändes något för långt att ses så länge.

Ingen av deltagarna hade velat läsa fler böcker.⁷ Två av dem hade inte velat läsa fler sidor till respektive träff men en av dem hade kunnat tänka sig att läsa längre textavsnitt. Två deltagare hade hellre velat läsa böcker med annat tema än missbruk och gav skräck, rysare och fantasy som förslag medan den tredje deltagaren inte hade velat läsa böcker med annat tema och ville fortsätta att läsa självbiografier.

Deltagarna fick besvara frågan ifall de hade tyckt att det hade varit jobbigt att prata om deras erfarenheter och hur de hade upplevt diskussionerna som förts under *Människor mellan raderna*. Två deltagare ansåg inte att det hade varit något problem medan en deltagare ansåg att det hade varit lite blandade känslor med motiveringen: *”inte jobbigt för egen del men nån gång har det varit lite jobbigt när nån annan plus personal har tagit upp det hela tiden”*.

Två deltagare upplevde inte att de hade känt igen sig i böckerna medan en deltagare upplevde att han hade känt igen sig i alla böcker till viss del. Det han hade känt igen sig i var följande: *”far/dotter-relationen, misären, missbruket, kärleken och värmen”*.

Samtliga deltagare hade tänkt på böckerna samt diskussionerna som uppstod mellan de gånger man sågs på läsecirkeln. En deltagare uppgav att han/hon hade diskuterat med personalen eller andra inskrivna på Gränden om böckerna och samtalen medan övriga två deltagare inte hade gjort detta.

⁷ Det som är väldigt positivt är att två av de som lämnade in enkäten är med på läsecirkeln under våren 2012.

Enkät svar : behandlingsassistenter

Bägge behandlingsassistenter som medverkade på läsecirkeln besvarade enkäten.

Båda upplevde att de hade hunnit med att läsa textavsnitten till varje tillfälle samt att träffarna var lagom långa. Bägge behandlingsassistenter hade diskuterat boken eller läsecirkeln med både deltagare och övriga inskrivna på Gränden mellan träffarna.

En utav behandlingsassistenterna upplevde att *Människor mellan raderna* hade hjälpt till i det vardagliga arbetet till viss del eftersom det gav upphov till naturliga samtalsämnen och beröringspunkter. En behandlingsassistent upplevde att läsecirkeln och det som framkommer i den hade kunnat användas i det vardagliga arbetet till stor del med motiveringen: ”*samtalsunderlag som utvecklas i kontakten med enskild deltagare, upprepande återkoppling för att tydliggöra situationer*”.

Bägge behandlingsassistenter upplevde att det till viss del hade framkommit saker under läsecirkeln som de inte visste om deltagaren sedan tidigare. De är även överens om att *Människor mellan raderna* är ett bra sätt för människor att reflektera över sitt missbruk med motiveringen: ”*att höra att andra har liknande problem, få höra olika aspekter på lösningar, få mer insikt, få hopp om att man kan påverka sin situation*”.

Reflektion utifrån utvärderingen

Det är fortfarande för tidigt för att utröna några större skillnader i deltagarnas situation efter *Människor mellan raderna* jämfört med tidigare. Dock visar de olika utvärderingsmetoderna att deltagandet i bokcirkeln har påverkat både deltagare och behandlingsassistenter. Deltagarna upplever att *Människor mellan raderna* gav dem en möjlighet att diskutera svåra erfarenheter och behandlingsassistenterna ansåg att läsecirkeln var en utveckling av deras dagliga verksamhet.

Ett av målen med *Människor mellan raderna* var att ge deltagarna möjlighet att reflektera och därmed vara ett verktyg för att stärka klienternas självläkande förmåga. Ansvariga cirkelledare upplever att läsecirkeln bidrog till detta på ett positivt sätt och att möjligheten för behandlingsassistenterna att följa upp deltagarna mellan tillfällena bidrog till en större kunskap om deltagarnas situation.

Under hösten 2011 fördes många diskussioner med svåra ämnen där deltagarna fick en chans att ventileras och reflektera. Ingen av de medverkande lämnades oberörd vilket visar på att läsning och efterföljande samtal kan bidra till att ge läsaren nya perspektiv och insikter.

Framtiden för *Människor mellan raderna*

Om *Människor mellan raderna* var en arbetsform som ökade deltagarnas välmående och var ett stöd i behandlingsassistenternas dagliga arbete är målet att det ska vara en integrerad del av det fortlöpande verksamheten på Öppenvården Gränden i fortsatt samarbete med Norrköpings stadsbibliotek. Eftersom erfarenheten och utvärderingen av *Människor mellan raderna* under hösten 2011 upplevdes positiva av bibliotekarie, behandlingsassistenter samt deltagare i läsecirkeln blev det beslutat att fortsätta verksamheten under våren 2012.

Under våren 2012 pågår därmed ytterligare en läsecirkel på Gränden. Målet är att läsa fyra självbiografiska böcker under våren. I vårens omgång av *Människor mellan raderna* är både deltagare från hösten med såväl som nya deltagare.

Intresset och nyfikenheten för *Människor mellan raderna* har varit stort. Behandlingshemmet Ellen utanför Norrköping kommer under våren 2012 att starta sin första läsecirkel och kommer att arbeta utifrån den arbets- och utvärderingsmetod som verksamheten *Människor mellan raderna* bygger på. Målet för de boende på Ellen är att läsa tre självbiografiska böcker. Även i denna cirkel kommer ansvarig bibliotekarie att samarbeta med två behandlingsassistenter för att ge de boende en möjlighet att lära genom reflektion och litteratur.

KONTAKTUPPGIFTER

NORRKÖPINGS STADSBIBLIOTEK

Birgitta Hjerpe Bibliotekschef
011 - 15 26 59
birgitta.hjerpe@norrkoping.se

Lo Jenny Ek Ansvarig bibliotekarie
011 – 15 26 87
lo.ek@norrkoping.se

GRÄNDEN ÖPPENVÅRD

Thomas Zetterquist Samordnare
011 – 15 10 92
thomas.zetterquist@norrkoping.se

Claes Andersson Behandlingsassistent
011 – 15 10 91
claes.andersson@norrkoping.se

Ing-Marie Axell Behandlingsassistent
011 – 15 10 91
ing-marie.axell@norrkoping.se

LITTERATURLISTA

Antonovsky, Aaron, *Hälsans mysterium*, Natur och kultur, Stockholm, 1991

Barth, Tom & Näsholm, Christina, *Motiverande samtal – MI : att hjälpa en människa till förändring på hennes egna villkor*, Studentlitteratur, Lund, 2006

Blomqvist, Jan, *Inte bara behandling – vägar ut ur alkoholmissbruket*, Bokförläget Bjurner och Bruno AB i samarbete med Stockholms FOU-enhet, 1999

Blomqvist, Jan, *Att sluta med narkotika – med och utan behandling*, FOU-enheten i Stockholm, 2002

Chambers, Aidan, *Böcker inom oss: om boksamtal*, Norstedt, Stockholm, 1994